

УДК 372.882:821.161.2

DOI 10.31654/2663-4902-2018-PP-4-37-42

Хоменко Г. В.

аспірантка кафедри методики викладання української мови і літератури
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

СУЧАСНИЙ СТАН ШКІЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

У статті висвітлено результати аналізу чинних програм з української літератури для 10–11 класів щодо вивчення літератури українського постмодернізму. Проаналізовано текстовий матеріал підручників для 10–11 класів за такими аспектами, як теоретико-літературна база вивчення літератури постмодернізму, методична частина вивчення літератури постмодернізму, значення художніх текстів для формування знань в учнів старшої школи про постмодернізм, наявність відомостей культурологічного характеру в рамках європейського постмодернізму. Подано результати констатувального зрізу, що проводився в Сумській та Чернігівській областях, стосовно стану сформованості у вчителів та старшокласників теоретичних відомостей щодо ознак літератури постмодернізму, письменників репрезентантів та їх творів. Аналіз анкет вчителів-словесників дає підстави вважати, що література українського постмодернізму є цікавою для вчителів, вони орієнтуються в теоретичному матеріалі та ознайомлені з творчістю письменників-репрезентантів. Усе назване вище дозволяє зробити висновок про необхідність забезпечення вчителів словесників літературознавчими, культурологічними та методичними матеріалами, які покращать ефективність вивчення літератури постмодернізму.

Ключові слова: література постмодернізму, навчальні програми, підручник, рівні сформованості знань і вмінь, діагностика навчальних досягнень, констатувальний зріз.

Дослідження розробленості проблеми вивчення літератури постмодернізму є достатньо широким і охоплює аналіз навчальних програм, підручників з української літератури, періодичних видань та проведення констатувального експерименту. Чинна програма з української літератури для 10–11 класів передбачає оглядове вивчення сучасної літератури в 11 класі. У вимогах до рівня навчальних досягнень учнів зазначено наступне: "Розуміти й уміти пояснити вияв постмодернізму в українській художній літературі останнього часу. Запам'ятати її найвідоміших представників. Засвоїти значення поняття постмодернізму" [4, с. 21]. Проте на вивчення такої широкої та порівняно складної теми програмою академічного рівня виділено лише дві години, а в профільному рівні – 3 години.

Важливим засобом навчання як для школярів, так і для вчителів є підручник. "В учителя повноцінний підручник формує педагогічну свідомість і розкриває перед ним логіку навчання. Для учня підручник – джерело, зміст та інструмент засвоєння навчального матеріалу" [5, с. 827].

Однак слід зазначити, що найбільше уваги в організації вивчення предметів приділяється основній шкільній програмі, а варіативна частина, тобто факультативні курси, мають тільки окремих методичний супровід, як наприклад, програма факультативів та розробка окремих тем. Про повноцінний підручник чи посібник, який містить пізнавальний матеріал, що ширший за навчальну програму з української літератури, поки що мова не йде. З. Шевченко зазначає, що поява такого посібника, який, разом з тим, передбачений методичними рекомендаціями МОН України, має бути орієнтована не на заучування понять, а на формування відповідального та вмотивованого ставлення до навчання [5, с. 828].

Оскільки відповідний навчальний посібник для факультативних занять з української літератури відсутній, проаналізуємо текстовий матеріал підручників для 10–11 класів за такими аспектами: теоретико-літературна база вивчення літератури постмодернізму; методична частина вивчення літератури постмодернізму; значення художніх текстів для формування знань в учнів старшої школи про постмодернізм; наявність відомостей культурологічного характеру в рамках європейського постмодернізму; відповідність методичного матеріалу віковим особливостям учнів.

Підручник з української літератури для 11 класу авторів Р. Мовчан, О. Авраменка та В. Пахаренка (2011 р.) побудований за хронологічним принципом і з достатньо великою кількістю вміщених літературознавчих понять. Структурно література постмодернізму розміщена в розділі "Сучасна українська література", що є однією з останніх тем курсу. Слід зазначити, що автори підручника виокремлюють у сучасній українській літературі "три основні стильові спрямування", серед яких і є "постмодерністське з елементами неоавангардизму". У підручнику було зроблено аналіз тем та мотивів, порушених сучасними письменниками, чинники появи та поширення постмодернізму на теренах України, а також вказано чимало авторів, що вивчали цей напрям, та їх робіт.

Крім того, у підручнику наявні такі терміни, як "масова", "елітарна" література, "фентезі", "колаж", "полюральність", "апологетика", "компіляція", "ремінісценція", "апокаліптичний карнавал", "ігровий стиль", що є необхідними для розуміння суті явища постмодернізму в літературі. Проте в підручнику зовсім немає відомостей культурологічного характеру, які б виходили за рамки літературного постмодернізму, а також відсутній матеріал для показу здобутків українського постмодернізму в межах європейської та світової літератури [2].

Підручник з української літератури для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів за загальною редакцією Г. Семенюка (2011 р.) так само подає постмодернізм у межах парадигми сучасної літератури, а письменників поділено на "ґрунтівців, які відтворювали національну самобутність мистецтва й сприймали село як метафору світу, де живе неповторний дух українства" та "західників" – митців, зорієнтованих на постмодерні взірці західної культури" [3, с. 379]. Автори підручника подають основні відомості щодо постмодернізму, зокрема, про українських літературознавців, які займаються розробкою цього питання, про літературні угруповання сучасного літературного процесу. Достатньо розгорнуто наведені українські письменники та їх основні роботи, що змістовно мають сформулювати в учнів знання про розглядуване явище. Разом із тим, більш широко подано відомості про життя та творчий доробок найяскравіших та найпоказовіших письменників сучасної України, таких, як Ігор Римарук (поезія), Оксана Забужко (проза, поезія), Юрій Андрухович (проза, поезія), Ярослав Стельмах (драматургія). Матеріал ілюстровано фотографіями [3].

У хрестоматії довіднику з української літератури для 11 класу за редакцією О. Борзенко (2011 р.) в розділі "Сучасна українська література" запропоновано розглянути наступні твори: "Пісня мандрівного спудея" Юрія Андруховича, "Мій хрест" Олександра Ірванця, "Віра, Надія, Яна" Євгенії Кононенко, "Цвітка і її я" Тані Мальярчук. Також у навчальній книзі подано характеристику сучасного літературного процесу, зокрема постмодернізму, вміщено короткі біографічні відомості про представлених письменників [1]. Указані тексти можуть дати деяке уявлення про постмодерністську літературу в Україні, але вони не достатньо репрезентативні, перелік письменників теж має бути переглянутий та обов'язково розширений.

Із метою виявлення рівня фахової обізнаності вчителів-словесників щодо вивчення сучасної української літератури, зокрема постмодернізму, а також з'ясування методичних проблем, які виникають під час практичної діяльності, було проаналізовано відвідані уроки української літератури (навчальні заклади Конотопської гімназії, Конотопської спеціалізованої школи №9 Сумської області та Бахмацької загальноосвітньої школи №5 Чернігівської області) та проведено опитування серед вчителів цих освітніх закладів. Було опитано 18 вчителів-словесників, які обов'язково мають досвід викладання української літератури в старших класах.

Окрім особистих даних про стаж, звання та досвід роботи, вчителям було запропоновано такі запитання та завдання:

- Чи ознайомлені Ви з особливостями української постмодерної літератури?
- Назвіть своїх улюблених українських сучасних письменників.
- Назвіть письменників та їх твори, які Ви вивчаєте на уроках у школі.
- Як Ви думаєте, які вміння та навички можна сформувати під час вивчення української постмодерної літератури?
  - Які моральні якості, на Вашу думку, вдається виховати в підлітків завдяки вивченню української постмодерної літератури?
  - Якого типу навчальним завданням Ви надаєте перевагу?
  - Чи проводите Ви творчі зустрічі з письменниками? Якщо ні, то чи б хотіли такі зустрічі проводити?
  - Як Ви ставитесь до шкільних факультативів?
  - Які труднощі у Вас виникають під час вивчення української постмодерної літератури?
- Проранжуйте, які джерела Ви найчастіше використовуєте для педагогічної самоосвіти.

Запитання для анкетування підбиралися таким чином, щоб можна було з'ясувати рівень розуміння вчителями явища постмодернізму загалом та конкретних представників українського постмодернізму зокрема. На прохання назвати сучасних письменників майже всі вчителі вказали Ліну Костенко. Разом з нею були названі провідні письменники-постмодерністи (Юрій Андрухович, Оксана Забужко, Сергій Жадан), у зв'язку з чим можна зробити висновок, що сучасна література є об'єктом зацікавлення педагогів. Значно меншу кількість прізвищ було названо серед сучасних письменників, що вивчаються на уроках у школі. Крім того, слід зазначити, що були вказані митці, творчість яких припадає на 90-ті роки ХХ століття, а то й раніше. Тобто це ще раз засвідчує деяку неузгодженість у питанні хронологічних меж сучасної літератури й виокремлення в ній літератури постмодернізму.

Опитані вчителі вважають, що під час вивчення літератури постмодернізму в учнів формуються навички самостійної роботи, аналізу, критичного мислення, утверджується віра у свій народ. Так, наприклад, у своїй анкеті вчитель Олена Олексіївна К. написала, що "вивчення літератури постмодернізму сприяє становленню особистості та серйозному ставленню до життя", а Вікторія Владиславівна В., що така література веде до "вміння дискутувати, відстоювати свою точку зору". І майже всі опитані вчителі звертають увагу на те, що постмодерні твори охоплюють сучасні проблеми або ж новий погляд на питання та проблеми.

Аналіз анкет дає підстави вважати, що вчителі шкіл готові та позитивно ставляться до творчих зустрічей із письменниками, що й роблять у міру можливостей. Також вони схвалюють наявність шкільних факультативів, які, як показує опитування, проводяться в кожній школі.

Серед проблем під час вивчення сучасної літератури вказувалися такі, що характерні для всього курсу літератури, як-от: небажання учнів читати, мала кількість годин, відведених на вивчення літератури постмодернізму, та ще й у період інтенсивної підготовки до ЗНО.

- Аналіз опитування вчителів-словесників дає змогу зробити наступні висновки:
- сучасна література, зокрема постмодернізму, є пріоритетною для вчителів, більшість із них цікавляться сучасним літературним процесом, орієнтуються в ключових персоналіях;
  - вивчення літератури постмодернізму має позитивний вплив на учнів, а саме розвиває критичне мислення, творчу уяву, віру в себе й свій народ, а також сприяє включенню в обговорення актуальних проблем та питань;
  - майже всі вчителі вбачають основними проблемами на шляху вивчення літератури постмодернізму низьку читацьку компетентність самих учнів та малу кількість відведених академічних годин на вивчення.

Для виявлення рівня зацікавленості старшокласниками українською літературою постмодернізму, перевірки основних відомостей за темою, а також з'ясування ставлення учнів до факультативної форми навчання нами було здійснено первинну

діагностику. У вищезгаданих школах Сумської та Чернігівської областей було проведено опитування серед учнів 10–11 класів, що охопило 235 учнів.

Напрацьовані такі показники визначення ефективності навчання української літератури постмодернізму для старшокласників: знання репрезентантів письменників-постмодерністів; визначення ознак літератури постмодернізму; наявність мотивів для прочитання творів письменників-постмодерністів.

На основі вказаних показників нами було визначено наступні рівні навчальних досягнень учнів: початковий, середній, достатній, високий.

Анкета для старшокласників містить питання теоретичного та практичного характеру. Результати дослідження засвідчили, що серед учнів старшої школи з літературою постмодернізму ознайомлені переважна більшість підлітків, але це ознайомлення є фрагментарне й стосується основних персоналій за темою. Тобто 54 % учнів назвали мінімум двох представників українського постмодернізму, 23 % назвали більше трьох представників, але ті прізвища, що були названі, здебільшого дублювалися залежно від класу, 10 % учнів, окрім персоналій українського постмодернізму, що вивчається у школі, вказували прізвища інших митців, але, на жаль, аж 13 % опитаних не вказали жодного прізвища або ж була названа тільки Ліна Костенко.

На питання щодо ознак літератури постмодернізму відповіді респондентів теж були відзначені однотипністю та шаблонністю. Переважна більшість до цих ознак зараховувала: "культ незалежної особистості", "плюралізм різних художніх систем", "карнавалізацію", "реконструкцію" та інше, що є правильною відповіддю, але ці учні повторюють матеріал підручника чи інформаційну статтю у Wikipedii. Статистично результати є наступними: 62 % старшокласників називають щонайменше три ознаки постмодернізму, 23 % не називають жодної або ж їх відповідь неправильна, і тільки 15 % подають більшою або меншою мірою осмислений, не списаний варіант.

Учням було запропоновано назвати мотиви прочитання творів українського постмодернізму. Варіантів могло бути декілька. Найчастіше мотивом, що спонукає учнів старших класів читати твори літератури постмодернізму, є "розширення кругозору та рівня власної культури", який вказувався у 80 % анкет. "Заповнення вільного часу" та "бажання отримати кращу оцінку" зазначалося трохи рідше: у 72 % і 68 % анкет відповідно. "Естетична насолода" зазначена в 43 % анкет, "пошук конкретної інформації" у 26 %, а такі мотиви, як "актуальність та автентичність літератури" чи "можливість особистого знайомства з автором", найменше приваблюють учнів: 13 % і 8 % відповідно.

Статистичні результати сформованості знань у старшокласників про українську літературу постмодернізму за рівнями наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Статистичні дані щодо діагностики сформованості знань старшокласників про українську літературу постмодернізму

Анкета для старших підлітків									
Клас	Усього учнів	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%
Рівень		Низький		Середній		Достатній		Високий	
Запитання 1.		Назвіть українських письменників постмодерністів							
Варіанти відповідей		Не назвали представників		Називають не більше двох представників		Вказані представники, що вивчаються у школі		Значна кількість письменників, у тому числі позапрограмних	
10	143	18	12,59	62	43,36	52	36,37	11	7,69
11	124	17	13,7	58	46,78	33	26,62	16	12,9
Запитання 2.		Вкажіть ознаки постмодернізму							
10	143	37	25,87	57	39,86	28	19,58	21	14,69
11	124	25	20,16	45	36,29	36	29,03	18	14,52

Аналіз констатувального експерименту в розрізі за класами показав, що учні 11 класу краще обізнані як з творами українського постмодернізму, так і з літературознавчою теорією. Це легко пояснити тим, що літературу постмодернізму комплексно, хоч і оглядово вивчають саме в 11 класі.

Отже, можемо зробити такі висновки:

1. Чинна програма передбачає тільки оглядове вивчення творів літератури постмодернізму у межах вивчення сучасної української літератури, а отже, найбільшою проблемою є недостатність виділених навчальних годин для опрацювання теми; лише 2 години академічний рівень, рівень стандарт і 3 години – профільний рівень. У зв'язку з цим ми пропонуємо виносити вивчення творів літератури постмодернізму на факультативні заняття.

2. Підручники з української літератури для 11 класу, рекомендовані Міністерством освіти і науки України, враховують сучасні досягнення українознавства, педагогіки, психології та методики викладання.

3. Аналіз анкет вчителів-словесників дає підстави вважати, що література українського постмодернізму є цікавою для вчителів, вони орієнтуються в теоретичному матеріалі та ознайомлені з творчістю письменників-репрезентантів. Серед проблем, що виникають під час вивчення літератури постмодернізму, усі без винятку називають недостатню кількість навчальних годин, відведених на вивчення теми.

4. На підставі даних, отриманих під час аналізу анкет учнів, можна зробити висновок, що більше половини опитаних може назвати представників українського постмодернізму, але їх відповіді щодо ознак постмодернізму є шаблонними та в точності копіюють матеріал підручника чи інтернет-ресурсів. Їх знання епізодичні та не системні.

5. Усе назване вище дозволяє зробити висновок про необхідність забезпечення вчителів словесників літературознавчими, культурологічними та методичними матеріалами, які покращать ефективність вивчення літератури постмодернізму та забезпечать високий рівень читання творів цього стилю.

Література

1. Борзенко О. І. Українська література. 11 клас. Профільний рівень: Хрестоматія-довідник. Харків: Ранок, 2011. 880 с.
2. Українська література: підручн. для 11 кл. загальноосв. навч. закл. (рівень стандарту, академічний рівень) / Р. В. Мовчан, О. М. Авраменко, В. І. Пахаренко; наук. ред. Р. В. Мовчан. Київ: Грамота, 2011. 352 с.: іл.
3. Українська література: підручник для 11 класу загальноосв. навч. закладів (рівень стандарту, академічний рівень) / Г. Ф. Семенюк, М. П. Ткачук, О. В. Слоньовська та ін.; за заг. ред. Г. Ф. Семенюка. Київ: Освіта, 2011. 416 с.
4. Українська література. 10–11 класи: програма для загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). URL: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/educationalprograms/> (дата звернення: 09.09. 2018).
5. Шевченко З. О. До проблеми нових підходів щодо створення підручників та навчальних посібників з літературних факультативів // *Проблеми сучасного підручника*: зб. наук. праць / ред. кол.; наук. ред. О. М. Топузов. Київ: Педагогічна думка, 2014. Вип. 14. 866 с.

References

1. Borzenko O. I. Ukrainska literatura. 11 klas. Profilnyi riven: Khrestomatia-dovidnyk. Kharkiv: Ranok, 2011. 880 s.
2. Ukrainska literatura: pidruchn. dlia 11 kl. zahalnoosv. navch. zakl. (riven standartu, akademichni riven) / R. V. Movchan, O. M. Avramenko, V. I. Pakharenko; nauk. red. R. V. Movchan. Kyiv: Hramota, 2011. 352 s.: il.
3. Ukrainska literatura: pidruchnyk dlia 11 klasu zahalnoosv. navch. zakladiv (riven standartu, akademichni riven) / H. F. Semeniuk, M. P. Tkachuk, O. V. Slonovska ta in.; za zah. red. H. F. Semeniuka. Kyiv: Osvita, 2011. 416 s.
4. Ukrainska literatura. 10–11 klasy: prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv (riven standartu, akademichni riven). URL: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/educationalprograms/> (data zapytu: 09.09. 2018).

5. Shevchenko Z. O. Do problemy novykh pidkhodiv shchodo stvorennia pidruchnykiv ta navchalnykh posibnykiv z literaturnykh fakultatyviv. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*: zb. nauk. prats / red. kol.; nauk. red. O. M. Topuzov. Kyiv: Pedahohichna dumka, 2014. Vyp. 14. 866 s.

Хоменко Г. В.

аспирантка кафедри методики преподавания украинского языка и литературы Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

Современное состояние школьного изучения литературы постмодернизма

В статье отражены результаты анализа действующих программ по украинской литературе для 10–11 классов по изучению литературы украинского постмодернизма. Проанализирован текстовый материал учебников для 10–11 классов. Представлены результаты констатирующего среза относительно состояния сформированности у учителей и старшеклассников теоретических знаниях о признаках литературы постмодернизма, писателей-репрезентантов и их произведений. Сделаны обобщающие выводы и рекомендации по улучшению методики изучения произведений украинского постмодернизма.

Ключевые слова: литература постмодернизма, учебные программы, учебник, уровни сформированности знаний и умений, диагностика учебных достижений, констатирующий срез.

Khomenko H. V.

postgraduate student, Department of Teaching Methodology of Ukrainian Language and Literature, Nizhyn Mykola Gogol State University

Current State of School Studies of Postmodernist Literature

The article highlights the results of the analysis of current Ukrainian literature programs for grades 10–11 in relation to the study of the literature of Ukrainian postmodernism. The text material was analyzed for textbooks in grades 10–11 in terms considering such aspects as the theoretical and literary basis for the study of literature on postmodernism; methodological part of the literature of postmodernism study; the value of artistic texts for the formation of knowledge in high school students about postmodernism; availability of the cultural nature information within the framework of European postmodernism. The results of the recording slice, conducted in the Sumy and Chernihiv regions, concerning the state of teachers and senior pupils formation of theoretical information on the signs of the literature of postmodernism, the writers of the representatives and their works are presented. The questionnaires analysis by teachers-speakers gives reason to believe that the literature of Ukrainian postmodernism is interesting for teachers, they are guided by theoretical material and familiar with the work of writers-representatives. All of the above suggests the need to provide teachers of theology with literary, cultural and methodological materials that will improve the effectiveness of studying the literature of postmodernism.

Key words: literature of postmodernism, curriculum, textbook, levels of formation of knowledge and skills, diagnostics of educational achievements, preliminary testing.